

ПРИЧИНКИ ДО ЖИТТЯ Й ДІЯЛЬНОСТІ СТЕПАНА ФРАСУЛЯКА – “ХМЕЛЯ” (1950 – 1951 рр.)

Життя й діяльність полковника УПА Степана Фрасуляка – “Хмеля” досі відображені в літературі мало. Згадує його у своїх спогадах Богдан Мак – ад’ютант командира УПА-Захід Василя Сидора – “Шелеста”¹. Загальними рисами життєвий шлях С. Фрасуляка описано у статті Мирона Воробця², інформації про нього подано в довідниках Петра Содоля³ й Івана Ярича⁴.

Найновіше, а водночас найповніше (особливо про період до 1945 р.) дослідження, присвячене С. Фрасулякові, – видрукувана 2005 року стаття наукового співробітника ЦДВР Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України Руслана Забілого⁵. Автор вивчив і проаналізував публікації попередників, а також спогади ветеранів ОУН і УПА, що зберігаються в архіві ЦДВР.

Сам С. Фрасуляк залишив спогади, а також навчальний посібник для командирів Української повстанської армії. У них серед іншого йдеється також про його участь у діяльності УПА на території Калущини.

Біографія С. Фрасуляка – доволі типова для учасника українського національно-визвольного руху. Він народився 1904 р. у Львові. Навчався в Сокальській гімназії, з якої за свої політичні погляди був виключений. Продовжував навчання в Перемишлі, де познайомився з майбутнім командиром УПА-Захід В. Сидором, і згодом став до активної підпільної роботи. Закінчивши перемиську гімназію, вступив на медичні курси, однак через брак коштів і політичні переслідування мусив полишити їх.

Урешті здобув фах учителя і в 1928 р. поїхав працювати в с. Вишків Долинського повіту на Станіславщині. Брав участь у роботі ОУН у с. Сенечеві, бо в прикордон-

ному Вишкові, через який пролягала дорога на Закарпаття, це було неможливо. На його пропозицію мешканці Вишкова придбали будівельні матеріали, щоб спорудити в селі читальню, проте поляки заборонили її будувати, провели в селян труси й вилучили українську патріотичну літературу.

У 1935 р. С. Фрасуляк разом з дружиною Софією через конфлікти з польською адміністрацією змушенний був переїхати до с. Новошин Долинського повіту. Там він також учителював, був активним учасником громадського життя: організував хор, створив молодіжну організацію “Сокіл”, заснував вечірню школу “Підліски”.

1939 р. у зв'язку із загрозою війни С.Фрасуляка мобілізували до польської армії. Там він закінчив школу підхорунжих, воював у вересневій кампанії проти німців. Після поразки Польщі у війні й поділу її території між СРСР і Німеччиною повернувся до Новошина.

Протягом 1939–1941 рр. офіційно й далі вчителював у Новошині, а нелегально діяв як член Долинського повітового проводу ОУН. З відступом радянських військ у ході німецько-радянської війни 2 липня 1941 р. за дорученням проводу виступив перед людьми в тодішньому районному центрі Вигоді, роз'яснюючи проголошений у Львові Акт відновлення української державності. Того ж дня на скликаних у будинку суду зборах був обраний головою Українського революційного районного комітету (УРРК).

Новій українській владі протидіяли угорські окупаційні війська. 7 липня угорці заарештували у Вигоді членів УРРК і після короткого слідства ухвалили стратити їх через повіщення. Однак повітова угорська адміністрація скасувала вирок, і УРРК, хоч і не без труднощів, працював до приходу на ці терени німців. Згодом ситуація погіршилася. Долинський німецький ляндтвірт узагалі заборонив діяльність комітету, а гестапо провело масові труси й арешти серед українців. За таких умов годі було й думати про легальну діяльність.

Нові обставини змусили С.Фрасуляка перейти в підпілля.

Подробиць його діяльності впродовж 1941–1943 рр. не знаємо. Відомо лише, що в 1943 р. він обіймав посади командира окружного військового штабу (мабуть, на Калушчині) й командира Калуської округи. Цілком імовірно, що був військовим референтом Калуського окружного проводу ОУН.

У червні того ж року хорунжий С.Фрасуляк дістав призначення на командира вишкільного курсу куреня Української народної самооборони. На Станіславщині основним організатором формувань самооборони виступав член Проводу ОУН Олександр Луцький – “Андріенко”. З червня до грудня відбулися два великі вишколи повстанців, після чого курінь розформували.

26 січня 1944 р. С.Фрасуляк отримав військове звання поручника. У цей час на території краю швидко створювалися відділи УПА, і він долучився до цієї справи. З наказу провідників ОУН С.Фрасуляк організував старшинську школу УПА “Олені”. Офіційна дата її створення – 1 березня 1944 р. Очолював школу до 15 травня, відтак був призначений на посаду шефа військової округи (ВО) УПА №4 “Говерля”. Однак після цього кілька тижнів не міг зв’язатися з командуванням, і лише з 16 червня розпочав виконувати нові обов’язки.

Повернення німецько-радянського фронту, а потім і радянської адміністрації застало С.Фрасуляка, коли він перебував на території ВО УПА “Гуцульщина” в Карпатах. 21 вересня 1944 р. за

вказівкою керівника ВО “Говерля” Миколи Твердохліба – “Грома” пішов на зв’язок до керівника Станіславського обласного проводу ОУН Ярослава Мельника – “Роберта”. У нього отримав наказ про призначення тимчасовим виконувачем обов’язків командира тактичного відтинка (ТВ) № 23 “Магура”. Там він мав замінити підпільника “Вухо” (справжні ім’я і прізвище не відомі), який перебував на цій посаді з 9 вересня 1944 р.

На територію свого тактичного відтинка новий командир прибув на початку листопада. До кінця року він реорганізував повстанські відділи, налагодив матеріальне забезпечення їх і санітарну опіку, поділив територію “Магури” на дві частини: північну, з лісами на рівнинах, і південну, де були гори. У горах мав діяти курінь УПА “Журавлі”, а на рівнинах – курінь “Заграва”. Крім того, С. Фрасуляк створив військово-польову жандармерію – поліційний орган УПА. У цей час він також докладав зусиль до нормалізації взаємин відділів УПА і теренової мережі ОУН, між якими були неズгоди й непорозуміння.

Полагодивши всі справи на “Магури”, С. Фрасуляк повернувся до роботи шефа штабу ВО № 4 “Говерля” і займав цей пост до 1948 р. У 1945 р. йому було надано ранг сотника УПА й нагороджено Бронзовим Хрестом заслуги.

Про діяльність С. Фрасуляка в 1945–1949 рр. відомо дуже мало. Він постійно переховувався в гірських

районах Вигодського й Перегінського районів Станіславської області, дотримуючись принципів суворої конспірації. За розпорядженням керівників підпілля його бойка не провадила теренової роботи (бойових акцій, розповсюдження листівок тощо), аби не розконспірувати С. Фрасуляка й дати йому змогу спокійно займатися творчою діяльністю, зокрема написанням книг з історії УПА.

Певні відомості про життя й діяльність С. Фрасуляка в 1950–1951 рр. містять документи Галузевого державного архіву СБ України. Це доповідні записи про його розшук, свідчення заарештованих людей з його оточення тощо. Управління МДБ по Станіславській області розшукувало С. Фрасуляка з 1944 р., однак точних даних про місця його перебування не мало. Найімовірнішим уважалося, що це могли бути важкодоступні лісові місцевості в горах Долинського, Вигодського, Перегінського або Болехівського районів. У 1950 р. від заарештованих підпільників співробітники МДБ дізналися, що С. Фрасуляк мав доручення керівництва ОУН і УПА написати історію УПА на Станіславщині, очолював спеціальну зв’язкову бойку й виконував окремі доручення члена Проводу ОУН в Україні Петра Федуна.

Розшук С. Фрасуляка значно ускладнювала та обставина, що він зумів створити на території Вигодського й Перегінського районів широко розгалужену мере-

**Петро Федун, член Проводу ОУН в Україні й керівник ГОСП.
Ліворуч Галина Голояд – “Марта”,
зв’язкова П. Федуна**

жу інформаторів, головно з-поміж працівників і службовців лісгоспів, через яких отримував дані про пересування чекістсько-військових груп, завдяки чому уникав виявлення й знищення місць свого постою.

Однак умови перебування в підпіллі дедалі погіршувались. 18 листопада 1950 р. органи держбезпеки УРСР вилучили у вбитого керівника Карпатського краєвого проводу ОУН Степана Слободяна – “Клима” лист С. Фрасуляка. Зберігся такий його фрагмент:

“... З весни я не маю ніяких зв’язків. З квітня знаходжуся у рейді. Вже змінив 14-ту стоянку. На моїй території великі облави.

Ми сильно бідуємо, добре хоч гриби вродили, їмо печені.

Коли була остання облава, після цього у мене так ноги боліли, що без допомоги не міг повернутися. Наша харчова база ліквідована більшовиками.

Був я в різних ситуаціях, але в такій, як зараз, ще не був. Дуже беспомічна людина, відірвана від всіх...”⁶

Наступного, 1951 р., зважаючи на можливу появу П. Федуна у Вигодському районі, органи МДБ вживали всіляких заходів, щоб активізувати розшуки керівника Вигодського районного проводу ОУН Степана Тишківського – “Волиняка” й керівника пункту зв’язку Проводу ОУН в Україні Степана Фрасуляка – “Хмеля”, які очолювали проміжні ланки лінії зв’язку П. Федуна з іншими керівниками ОУН.

У результаті цих заходів 29 червня того ж року співробітники МДБ заарештували Фрасулякового бойовика Федора Ковал’чука – “Сороку” (1912 р. н., уродженець с. Рівня Перегінського р-ну Станіславської обл., члена ОУН з 1944 р.) і вбили бойовика Івана Дирова – “Вуйка” (1907 р. н., уродженець с. Новошин Вигодського р-ну Станіславської обл.).

На допитах Ф. Ковал’чук зізнався, що тривалий час перебував в охороні С. Фрасуляка й назвав місце його перебування. Він розповів, що “Хмель” разом із своєю бойкою на початку червня 1951 р. вийшов із зимового бункера й перебував у спеціально обладнаній літній криївці. З ним переховувався

Зброя і набої, вилучені співробітниками МДБ 1 жовтня 1951 р. у керівника Вигодського районного проводу ОУН Степана Тишківського – “Волиняка”

там якийсь “пан Марко”, що прибув з-за кордону і в найближчий час мав іти на зв’язок до керівника референтури пропаганди Проводу ОУН в Україні Петра Федуна – “99”⁷.

Продовжуючи розшуки, органи МДБ 1 липня у важкодоступному лісовому масиві на території Перегінського району провели операцію, під час якої виявили літній постій підпільників ОУН. Їм запропонували здатися, однак вони відмовилися, вчинили збройний опір, поранили одного з військовиків і внаслідок перестрілки загинули. Убитих було впізнано:

1. Фрасуляка Стефана Федоровича – “Хмеля” (1904 р. н., уродженця Львова). За даними МДБ, у 1944 р. він був начальником штабу 4-го ВО УПА “Товерля”, а потім керував діяльністю куреня “Гайдамаки”. У 1947–1951 рр. – функціонер Проводу ОУН в Україні, за дорученням керівників якого писав історію УПА. Командував окремою бойкою, що перебувала в лісах Вигодського й Перегінського районів. Утримував пункт зв’язку Проводу ОУН в Україні. Виконував окремі завдання керівника референтури пропаганди Проводу ОУН в Україні П. Федуна – “Петра Полтави” та інших провідників, які з 1949 р. періодично базувалися на його бойовку.
2. Фрасуляк Софію Матвіївну (1912 р. н., уродженку Перегінська Станіславської обл.), дружину

С.Фрасуляка. У підпіллі вона виконувала обов'язки друкарки.

3. “Марка” (справжні ім'я і прізвище лишилися невідомі), посланця закордонного проводу ОУН. Був скинутий із літака з поштою для керівників ОУН на територію Західної України. У червні 1951 р. прибув до С.Фрасуляка – “Хмеля” від П.Федуна і переховувався з ним у бункері. За свідченнями Ф.Ковальчука, добре володів англійською мовою, багато розповідав про своє перебування за кордоном.

У вбитих було вилучено 7 одиниць зброї, зокрема один американський автомат, що належав “Марку”⁸. За кілька днів після ретельних пошуків знайшли закопаний неподалік від бункера архів С.Фрасуляка з підпільною літературою та іншими матеріалами.

Керівник охорони С.Фрасуляка “Клим” і бойовик “Голуб” у момент проведення операції перебували в рейді, виконуючи доручення С.Фрасуляка, тому залишилися живими. Розшук їх тривав.

26 вересня 1951 р. у результаті ретельно спланованих заходів співробітники МДБ у лісовому масиві на території Вигодського району заарештували:

1. Голембовського Івана Івановича – “Кліма” (1925 р. н., уродженець с. Новошин Вигодського р-ну Станіславської обл.). З 1944 р. належав до ОУН, у 1950 – 1951 рр. був комендантом охорони С.Фрасуляка – “Хмеля”. Після загибелі С.Фрасуляка

ввійшов до складу Вигодського районного проводу ОУН під керівництвом С.Тишківського – “Волиняка”.

2. Гофінця Івана Івановича – “Голуба” (1928 або 1929 р. н., уродженець с. Новошин Вигодського р-ну Станіславської обл.). До ОУН вступив 1948 р., був бойовиком С.Фрасуляка – “Хмеля”, а потім І. Голембовського – “Кліма”.
3. Дубського Василя Федоровича (1929 р. н.), бойовика С.Фрасуляка – “Хмеля”, а потім І. Голембовського – “Кліма”.

У заарештованих вилучили 4 одиниці зброї, 6 гранат, набої та різні підпільні документи⁹.

Отже, співробітники МДБ у червні – вересні 1951 р. заарештували чотирьох охоронців С.Фрасуляка. У Галузевому державному архіві СБУ збереглися свідчення І. Голембовського – “Кліма” та Федора Ковальчука – “Сороки”, що кидають світло на побут С.Фрасуляка в зимових бункерах і на літніх лісових стоянках, стосунки з підпільніками та інші подробиці.

Найцікавішими видаються свідчення І. Голембовського, тим більше, що він у 1950 – 1951 рр. відігравав ключову роль в забезпеченні діяльності С.Фрасуляка. Хоча його ретельно опитали співробітники МДБ одразу після затримання 26 вересня 1951 р., однак у письмовій формі його відповіді запротокольовано лише 16 жовтня, тобто через 20 днів. Свідчення І. Голембовського відзначаються точністю й пос-

лідовністю. Як виглядає, він мав непогану спостережливість, а ще – вироблену впродовж років підпільну звичку: пам'ятати про головне. І. Голембовський навіть переказав діалоги між ним, С.Фрасуляком і П. Федуном, і ці свідчення співробітники МДБ скрупульзно зафіксували на папері. Не можна вважати їх до кінця вірогідними, але скидається на те, що вони значною мірою таки передають зміст тогочасних розмов підпільників.

І. Голембовський розповів, що він належав до підпілля ОУН з 1944 р., а з 1945 р. безперервно перебував в охороні С. Фрасуляка. Останніми роками керував його охоронною бойвкою. Мав зустрічі з керівниками ОУН і УПА різного рівня. Так, у 1951 р. бачився з П. Федуном, керівником Долинського надрайонного проводу ОУН “Черемошем”, керівником Вигодського районного проводу ОУН С. Тишківським – “Волиняком” і виконував їхні розпорядження в організаційних справах. На нього покладалися обов’язки забезпечувати С. Фрасуляка харчами й майном, охороняти його літні постої в лісі й зимові бункери, підтримувати зв’язок з іншими підпільниками, супроводжувати С. Фрасуляка на важливі зустрічі.

За словами І. Голембовського, з 1946 р. С. Фрасуляк майже увесь час переховувався в лісах і практично не з’являвся в поселеннях.

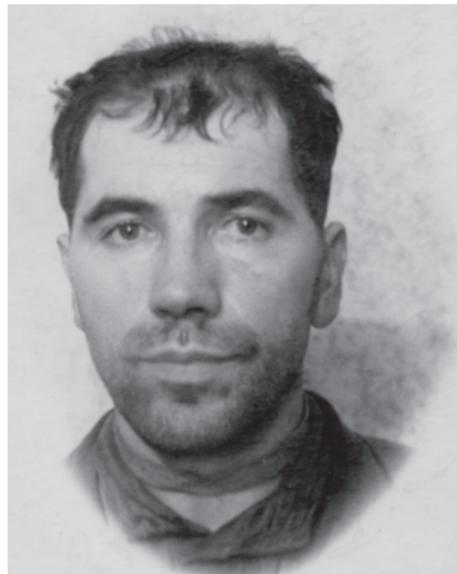
Співробітників МДБ найбільше цікавила діяльність С. Фрасуляка та його бойовиків протягом

*Іван Голембовський – “Клим”,
командант охорони С. Фрасуляка –
“Хмеля” в 1950–1951 pp. Після заги-
белі С. Фрасуляка 1 липня 1951 р.
увійшов до складу Вигодського район-
ного проводу ОУН під керівництвом
С. Тишківського – “Волиняка”*

1950–1951 pp., тому свідчення І. Голембовського висвітлюють переважно цей період. Особливий інтерес становить інформація про зустріч С. Фрасуляка й І. Голембовського з членом Проводу ОУН в Україні П. Федуном – “99”, який протягом 1950–1951 pp. перевховувався в гірських районах на адміністративній межі тогочасних Станіславської і Дрогобицької областей.

Вночі проти 1 травня 1950 р. І. Голембовський разом із С. Фрасуляком прибув до табору керівника Долинського надрайонного проводу ОУН Ярослава Зборика – “Орленка” в лісі біля с. Ілемня Рожнятівського району на

Іван Гофинець – “Голуб”, бойовик С. Фрасуляка – “Хмеля”, а потім І. Голембовського – “Кліма”

Станіславщині. Там вони мали зустрітися з керівником Карпатського крайового проводу ОУН Степаном Слободяном – “Єфремом”, однак замість нього був Петро Федун.

Більшу частину розмов С. Фрасуляк і П. Федун, згідно з вимогами конспірації, які панували в підпіллі ОУН, проводили віч-навіч. Проте І. Голембовський мав змогу привітатися з П. Федуном і почути розмови на загальні теми, про які згодом розповів співробітникам МДБ.

Розмістившись у бункері, П. Федун у розмові з С. Фрасуляком, Я. Збориком, його дружиною “Лесею” та І. Голембовським висловив думку, що “холодна війна” між СРСР і країнами західного блоку триватиме ще 4–5, а може, і 6 років, і що швид-

Степан Тишківський – “Волиняк”, керівник Вигодського районного проводу ОУН

ше “гарячої війни” між ними не буде. Це дуже гнітюче вплинуло на С. Фрасуляка і Я. Зборика, адже вони, як і більшість підпільників ОУН, добре знали, що підпілля ОУН свої сподівання у боротьбі за створення самостійної Української держави покладає не лише на власні вже ослаблені сили, а й на військову підтримку європейських країн і США.

За спостереженнями І. Голембовського, після цих слів П. Федуна С. Фрасуляк опустив голову й замислився, а Я. Зборик нервово палив цигарку й дивився на свою хвору дружину “Лесю”, що лежала поряд. П. Федун уважно спостерігав за їхньою реакцією і рухами. Щоб розвіяти цю гнітючу атмосферу, він дістав цигарку, подивився на “Лесю”, на обличчі якої було

написано, що їй уже несила терпіти, і промовив: “Однак це нічого, ми витримаємо”.

С.Фрасуляк сказав: “Друже командир, ви розраховуєте на тривалий час, а я думаю, що це станеться швидше”. П.Федун заперечив, зробивши зауваження, що лише якісь неперебачені обставини можуть на це вплинути. Тоді С.Фрасуляк запитав: “А чи витримають люди?” – і подивився в той бік, де сидів І.Голембовський, кивнув головою, начебто дорікаючи П.Федуну за те, що він у присутності охоронця висловив таку думку.

Далі П.Федун звернувся до С.Фрасуляка: “Друже командир, у нас ще є сильні кадри, а крім того, залишилися найкращі люди, тому я впевнений, що ми обов’язково втримаємося”. Після цього С.Фрасуляк дуже ввічливо попросив І.Голембовського вийти в іншу кімнату, де перебували бойовики, бо він хотів поговорити з П.Федуном сам на сам.

Наступного дня П.Федун і С.Фрасуляк знову довго розмовляли між собою. Після обіду І.Голембовський і С.Фрасуляк пішли з бункера в район свого базування. Дорогою С.Фрасуляк попросив свого охоронця не казати товаришам про почуте.

Більш ніж через рік, уночі проти 29 червня 1951 р., І.Голембовський на доручення С.Фрасуляка знову зустрівся з П.Федуном, у лісі біля с. Кальна Болехівського району. Від часу першої зустрічі багато що змінилося. Ще 14 травня 1950 р.

співробітники МДБ заарештували Я.Зборика та його дружину “Лесю”. У ході масових облав загинуло чимало підпільників ОУН.

П.Федун упізнав І.Голембовського й запитав, як там С.Фрасуляк і чи не передавав той пошти. І.Голембовський відповів, що принесену пошту він уже віддав керівникові Долинського надрайонного проводу ОУН “Черемошеві”.

Потім група підпільників пішла вглиб лісу. Пізніше, під час короткого відпочинку, П.Федун покликав І.Голембовського до себе й сказав: “Ваш командир писав мені в минулому році, що ви пережили великі облави і що все це – робота «Орленка» (Я.Зборика)”. Далі запитав, чи ходив І.Голембовський на пункт зустрічі із зв’язку С.Фрасуляка з керівником СБ Карпатського краївого проводу М.Твердохлібом – “Громом”. Коли І.Голембовський відповів, що ходив, але там нікого не було, П.Федун пообіцяв: “У цьому році спробуємо зв’язатися з командиром «Громом» і він буде весь час у курсі справи, а то до цього моменту він був відріваний від організаційної роботи”.

Далі П.Федун запитав, чи писав під час зими С.Фрасуляк якісь нові праці і як він був забезпечений харчами. На це І.Голембовський сказав, що С.Фрасуляк узимку щось писав, але мало, тому що не мав для цього досить паперу. З продуктами також було сутужно, бо заготівлі харчового запасу на зиму перешкоджали операції МДБ.

**Ярослав Зборик – “Орленко”, “Арсен”,
керівник Долинського надрайонного проводу
ОУН і його дружина “Леся”**

Потім П. Федун поцікавився, що сталося з бойовиком С. Фрасуляком “Комаром”. І. Голембовський пояснив: “Комар” пішов по продукти в село, а в цей час випав сніг і він не міг повернутися. На цьому їхня розмова закінчилася.

Тим часом співробітникам МДБ І. Голембовський розповів, що насправді “Комар”, ідучи в село, сказав йому, що не хоче зимувати разом з С. Фрасуляком, адже “тут каторга, а не життя”. Далі “Комар” говорив: “Я дивуюсь, як ви можете тут витримати, такого режиму немає в жодному таборі”. І. Голембовський вирішив про цю розмову нікому не казати, оскільки, на його переконан-

ня, “ворон ворону око не виклює”.

Вранці 30 червня 1951 р. І. Голембовський сходив на зустріч до табору С. Тишківського – “Волиняка”, повернувшись до табору П. Федуна, відпочив. Коли устав, його знову покликав до себе П. Федун і вони разом обідали в одному наметі, бо йшов дощ. Під час обіду П. Федун запитав І. Голембовського, чи не має він бажання працювати тереновим провідником, і повідомив, що хотів би забрати його у “Хмеля”. Далі сказав: “Про те, що ви хотіли йти на роботу у терен мені говорив іще «Орленко» восени 1949 р.

Хоч як би там було, а він висловлювався про вас добре”.

Потім між ними відбувся такий діалог: “Коли вам стало відомо, що «Орленка» заарештувало МДБ?” – “Того ж тижня, у травні 1950 р.” – “А що на це «Хмель»?” – “Та нічого, лише хвилювався за вас, оскільки тоді ви перебували в таборі «Орленка». Однак «Хмель» сказав, що Ви повинні були піти”. – “Так, я пішов і це – мое щастя, бо в іншому випадку мене могли б накрити”.

Відтак мова зайшла про операції МДБ у 1950 – 1951 рр., коли загинуло багато підпільників. Потім П. Федун поцікавився, чи провадив “Хмель” зі своїми бойовиками

ідеологічну роботу і чого навчав їх узимку. І. Голембовський на це відповів, що літератури він читав мало, бо “Хмель” її всю тримав у архіві. Узимку вони вивчали в бункері лише ідеологію, літературу та хімію. На це П. Федун сказав, що коли працювати в терені, то треба, по змозі, відбути, більший курс навчання і познайомитися зі справжнім обличчям більшовицького режиму.

За словами І. Голембовського, усі ці розмови з одним із керівників підпілля на тему призначення самостійним провідником у якийсь терен дуже підігріли його, і він запевнив П. Федуна, що хоче працювати в терені. Тоді П. Федун запитав, чи погодиться з цим “Хмель” і чи відпустить його. На це І. Голембовський відповів, що вже кілька разів просив “Хмеля”, аби відпустив, але той рішуче відмовляв і, було, навіть погрожував. Приблизно в 1945 р. стався такий випадок: І. Голембовський не захотів виконувати розпоряджені “Хмеля”, оскільки вже був призначений санітаром у курінь УПА “Журавлі”. Проте “Хмель”, щоб забрати І. Голембовського з собою (а він знав його ще з шкільної лави, коли вчителював у с. Новошин), домовився з курінним “Журавлем” і залишив його тимчасово в себе. Тоді ж “Хмель” написав у військову округу “Говерля” листа, щоб І. Голембовського взяли під польовий суд, однак потім передумав і спалив того листа. І. Голембовський висловив співробітникам МДБ думку, що якби “Хмель” у тій ситуа-

ції був правий, то міг би покарати його за порушення наказу. Однак цього не сталося, і виглядало на те, що “Хмель” волів, аби інші керівники підпілля не знали про цей випадок.

Розмова точилася далі і І. Голембовський, звіряючись П. Федунові, розповів: “У «Хмеля» я почиваюся погано. Його дружина робить з нами, що їй заманеться. Ми не маємо свободи і мусимо виконувати усі її накази. Проти такого стану речей заперечують хлопці і я цього також не можу більше терпіти. У терені я виконуватиму будь-яку роботу”.

Як завважив І. Голембовський, ця розповідь спровітила прикре враження на П. Федуна, проте він одразу ж опанував себе і сказав: “Я вам вірю. «Хмель» і його дружина вже кілька років перебувають у підпіллі, однак ні з ким не зустрічаються і не знають обставин, а з тим, про що знають, – не можуть погодитися. Це люди, які звикли до вигідного становища самостійного життя, лише удвох. Але тепер справа зовсім інша. Це – підпілля. Минулого року «Хмель» про це розповідав мені сам. Він вважає вас у своєму таборі посередником між ним і дружиною, з одного боку, і хлопцями – з другого. Він вважає вас другом, якому вірить більше за всіх, і тому він не погодиться відпустити вас. Я постараюся зробити все, щоб виручити вас, якщо маєте бажання йти на роботу в терен, тим більше, що тепер люди дуже потрібні. Тільки ви про нашу розмову

не говоріть «Хмелеві». На питання П. Федуна, чи зможуть “Сорока” й “Голуб” замінити його в роботі у “Хмеля”, І. Голембовський відповів ствердно.

Подальша розмова стосувалася підпільника “Марка”. І. Голембовський нічого не міг повідомити конкретного з того, що цікавило П. Федуна, зокрема, як “Марко” почувається в бункері у “Хмеля”. П. Федун попередив, що цього підпільника треба берегти і в жодному разі не брати з собою у терен, аби його не побачили місцеві мешканці.

У зв’язку з питанням П. Федуна щодо ситуації з продуктами І. Голембовський оцінив харчове забезпечення як незадовільне, пояснивши, що вінходить по продукти лише з одним бойовиком, а інші двоє, за розпорядженням “Хмеля”, перебувають у таборі, тож немає часу і можливості по-справжньому зайнятися заготівлею харчів, дарма що вже перейшли з бункера на літній постій. “Ви скоро отримаєте ще двох хлопців, і тоді ваше становище поліпиться, бо буде кому приносити продукти. Тереновий провідник постарається дати їх вам якнайшвидше, – пообіцяв П. Федун. – Якщо ви задумаете робити десь табір на зиму, то «Марка» вам боятися нічого. Він – людина перевірена, і зрадником не стане. Я про це пишу вашому командирові докладніше, а ви скажіте йому про це особисто”.

Далі на розпити П. Федуна, за кого бойовики “Хмеля” вва-

жають підпільника “Марка” і що той розказував про себе, І. Голембовський відповів, що “Марко” розповідав про своє перебування в дивізії СС “Галичина” й УПА. А С. Тишківський казав І. Голембовському, що “Марко” начебто був провідником ОУН на Закарпатті. П. Федун посміхнувся і запитав, чи не говорив “Хмель” щось про “Марка”. Відповідь І. Голембовського була заперечною. Крім того, додав, на такі розмови він не мав часу, бо раз у раз ходив у терен – то по вівці на м’ясо, то по інші продукти, а потім вирушав на зв’язок.

За словами І. Голембовського, своїм бойовикам “Хмель” у липні 1951 р. сказав, що треба лише пережити 1951 р., а наступного року буде війна між СРСР і країнами Західної Європи та США, яка принесе українському народові свободу. П. Федун підтверджив І. Голембовському слова “Хмеля”, що в 1952 р. буде війна, тому ОУН має зберегти свій теперішній рівень, щоб було якомога менше втрат.

Потім П. Федун покликав свою друкарку Надію Якимович – “Оксану” і попросив її видати І. Голембовському брошуру “Декілька заміток з закордонної преси”. Вручаючи її, сказав: “Прочитайте їй передайте «Хмелю». Так, наші справи стоять гарно, про все докладно пишу «Хмелю”. Відтак вручив І. Голембовському записки для “Хмеля” й “Марка”. Побачивши бойовика І. Гофінця – “Голуба”, поцікавився:

“Це – новак?”. На ствердну відповідь І. Голембовського похвалив: “Гарний вояка”.

Далі П. Федун обумовив з І. Голембовським і керівником Долинського надрайонного проводу ОУН “Черемошем” дати й способи зв’язку.

Коли “Черемош” відійшов на зустріч до С. Тишківського – “Волиняка”, П. Федун сказав І. Голембовському: “Цього року ми включаємо ваш табір у терено-ву роботу. Ви повинні утримувати лінію зв’язку, яка дуже важлива і обслуговуватиме важливі табори. Однак через те, що «Хмель» пішов далеко в гори, ми мусимо підключити до справи «Волиняка», який, як тереновий провідник, не повинен нічого знати про цю лінію зв’язку. Проте він перевірена людина, його добре знає «Хмель», та й Вам буде легше. Поводитися треба чуйно, не ставитися легко-важко до справи. Навіть тоді, коли проводяться операції МДБ і ви на 70% упевнені, що можете загинути, треба діяти. Я кажу це тому, що ви добре знаєте ліс і можете ходити не лише дорогами й стежками, але й навпростець. Пошта не повинна потрапити до рук ворога. Я думаю, що цього новака «Голуба» не треба пов’язувати з такою роботою. У цьому разі його треба замінити «Сорокою», як ста-рим і досвідченим революціоне-ром. А хоча, нехай вказівки вам дає «Хмель». Я постараюся, щоб ви швидше зв’язалися з «Тарасом» і від нього будете носити пошту

з такими адресами, запишіть”. І. Голембовський тоді записав у свій нотатник адреси: “С-20”, “200”, “Б-48”, “7–3”, “311”, “090”, “БС-2”, “12”, “64”.

При цьому П. Федун розпорядився, щоб “Хмель” змінив свою адресу на цифрову, а потім говорив далі: “Усі адреси ви повинні нотувати в записнику, а також номери, що є на записках. Під час передачі пошти на пунктах зв’язку вимагайте квитанції, бо це дуже важлива справа. На місце вашого перебування пошту не несіть, треба мати схованку далі від місця постою, де можна було б залишати її. Лінію зв’язку проходитимуть люди, яких треба проводити перевіrenoю територією, про все це вам дасть інструкції «Хмель». Якщо у вас є якісь питання, то я можу відповісти”. І. Голембовський запитань не мав, і П. Федун дозволив йому йти, сказавши на прощання: “Передайте привіт «Хмелю» та його дружині, а також «Марку». У ваших осо-бистих справах я постараюся щось зробити. Ви не хвилюйтесь, ви нам дуже потрібні”¹⁰.

Того ж дня, 30 червня 1951 р., І. Голембовський виrushив назустріч з С. Тишківським – “Волиняком”. 1 липня С. Фрасуляк загинув. Коли І. Голембовський і І. Гофінець дізналися про це, то не пішли на місце їхнього постою, а лишилися в таборі С. Тишківського.

У серпні 1951 р. підпільним зв’язком І. Голембовський отримав листа від П. Федуна такого змісту:

**Надія Якимович – “Оксана”,
“Надя”, друкарка П. Федуна**

“До «Кліма».

1. Про нещасний випадок, який стався з Вашим керівником і іншими мені вже відомо.

Вічна слава старому революціонерові й командирів УПА «Хмель».

Вічна пам'ять і іншим учасникам Вашої групи, які загинули на Полі Слави.

2. У найближчий час Ви безпосередньо організаційно та в ділових питаннях будете підпорядковуватися організаційному референтові «Прут». Він Вас докладно поінформує про Ваші найближчі завдання. До нього звертайтеся також з усіх інших питань, які у Вас виникнуть.
3. Стосовно пораненого (що з ним робити) пишу докладно організаційному керівникові «919». З ним обговорите, що і як треба робити.

4. Крім того, питання про гроші для вас вирішить також «919».
5. Місця для зимування вибираїть там, де вважатимете найзручнішим (очевидно в межах завдань, які будете виконувати).
6. При нагоді (а така буде) про все переговоримо ширше особисто.
7. Добре розпитайте «919» про способи побудови конспіративного складу.

Сердечно вітаю.

Слава Україні! 101”¹¹.

Записку вилучено в І. Голембовського під час арешту. Вирішити поставлені в ній завдання підпільникам уже не вдалося. Провідник Долинського надрайонного проводу ОУН “Прут”, він же “Черемош”, загинув 18 серпня 1951 р., а П. Федун – “101” у листопаді того ж року перейшов у Журавнівський район Дрогобицької області. Він загинув 23 грудня 1951 р. в бункері біля с. Новошини¹².

І. Голембовський розповів співробітникам МДБ, що він разом з І. Гофінцем на початку червня 1951 р. за вказівкою С. Фрасуляка супроводжував підпільника “Марка” з табору С. Тишківського до їхнього бункера. Він був попереджений про максимальну конспірацію, оскільки “Марко” виконував важливe доручення П. Федуна. На запитання “Хто ж такий був «Марко»?”, І. Голембовський відказав, що про це бойовикам заборонили питати, до того ж вони занадто мало часу провели разом у бункері, щоб пізнати один одного. Сам “Марко”

про себе казав дуже мало, і взагалі не обговорював свою біографію з бойовиками. На питання “Звідки у вас автомат і намет нестандартної конструкції?” відповідав: “Автомат мадярський, нової системи. А намет – російський, офіцерський”. Коли в І. Голембовського заболів шлунок, то “Марко” похвалився, що має дуже гарні ліки, які одразу ж знімуть біль. На запитання, звідки він їх узяв, “Марко” відповів, що має знайому лікарку, брат якої працює в Москві аптекарем, і вона купила ці ліки. Для себе І. Голембовський зробив висновок, що “Марко”, який часто дискутував у бункері на міжнародні теми, своїми розповідями й поведінкою викликав підозру, що він прибув із-за кордону¹³.

Питання “Хто такий «Марко» і як він опинився у С. Фрасуляка?” співробітники МДБ також ставили заарештованому 1 жовтня 1951 р. у Вигодському районі Станіславської області керівникові Вигодського районного проводу ОУН Степанові Тишківському – “Волиняку” (він же “КА-28”, “Б-14”, 1914 р. н., уродженець с. Витвиця Болехівського р-ну Станіславської обл.). На допиті 4 жовтня він пояснив, що 10 червня 1951 р. на пункті зустрічі в районі гори Люта Вигодського району отримав від керівника Долинського надрайонного проводу ОУН “Черемоша” підпільника “Марка”, якого переховував у своєму таборі сім днів. Потім він передав його І. Голембовському – “Климу” для направлення до табору “командира № 45” – С. Фрасуляка.

Перебуваючи у С. Тишківського, “Марко” назвав йому лише свій псевдонім і повідомив, що йде до “Хмеля”, не сказавши, хто він і чому тут опинився. С. Тишківський стверджував, що приблизно так само поводився і другий підпільник ОУН – “Максим”, який прибув тією ж лінією зв’язку й перебував у його таборі з 3 липня по 1 жовтня 1951 р. П. Федун особисто дав указівку С. Тишківському ні про що іх не розпитувати.

Згодом від “Максима” С. Тишківському стало відомо, що обидва вони – кур’єри, прибули з-за кордону на доручення керівництва ЗЧ ОУН і, використовуючи доставлені із собою радіостанції, підтримували зв’язок між Проводом ОУН в Україні і його закордонним представництвом. 9 вересня 1951 р. С. Тишківський сам бачив, як “Максим” передавав за допомогою радіостанції телеграму за кордон¹⁴.

Крім того, С. Тишківський сказав, що в липні або серпні 1950 р. на його базі тимчасово перебував ще один закордонний кур’ер – “Комар”. Він пробув у нього близько десяти днів, а потім по нього прийшов І. Голембовський – “Клим” і повів до табору С. Фрасуляка¹⁵.

Щоб доповнити інформацію про перебування закордонних кур’єрів ОУН на базі “Хмеля”, треба згадати, що серед вилучених в архіві С. Фрасуляка документів співробітники МДБ виявили записку від члена Карпатського крайового проводу ОУН Володимира Фрайта – “Жара”, датовану чер-

Володимир Фрайт – “Жар”, член Карпатського країнового проводу ОУН, керівник Калуського окружного проводу ОУН

внем 1951 р. В.Фрайт писав, що за вказівкою “друга провідника” (П.Федуна) посилає “друга Марка” до “Хмеля” і просить створити йому максимально сприятливі умови для перебування¹⁶.

Там само було виявлено клапоть датованої літом 1950 р. записки від П.Федуна до С.Фрасуляка, у якій, зокрема, зазначалося: “...По-силаю у Ваше розпорядження друга «Комара». Він старий різунець, гарний вояка, людина вірна, деякий час був за кордоном, виконував спеціальні завдання, навчений радист. Направляю його Вам, знаючи, що

Вам люди потрібні. Якщо не залишите його в себе, то направте назад”¹⁷.

Доля трьох згаданих закордонних кур’єрів ОУН склалася по-різному. “Комара” вбили співробітники Вигодського районділу МДБ 3 лютого 1951 р.¹⁸ “Марко” загинув разом із С.Фрасуляком 1 липня 1951 р. “Максима” – Петра Стиранка (1924 р. н., уродженець с. Воля-Петрова на Закерзонні) співробітники МДБ заарештували 2 січня 1952 р. в с. Церковна Болехівського району Станіславської області¹⁹.

Наведені факти дають підстави вважати, що в 1950–1951 рр. табори і бункери С.Фрасуляка, члена Проводу ОУН в Україні, використовувалися як особливо законспіроване місце для тимчасового переховування десантованих з літаків закордон-

них кур’єрів ОУН. Усе, що було пов’язане зі зв’язками ОУН із закордоном, керівники підпілля тримали в суворій таємниці навіть перед тереновими провідниками та їхніми бойовиками, не кажучи вже про місцеве населення. Судячи зі свідчень І.Голембовського, С.Тишківського й Ф.Ковал’чука, у подробиці цієї роботи були втасманичені лише П.Федун, що особисто відповідав за зв’язок із закордоном, і С.Фрасуляк, який дістав доручення утримувати на своїй базі кур’єрів “Комара” в 1950 р. і “Марка” в 1951 р.

Підсумовуючи, відзначимо, що С. Фрасуляк був одним з найактивніших членів ОУН і організаторів УПА на Прикарпатті в 1935 – 1951 рр. До 1939 р., за часів Польської держави, С. Фрасуляк провадив широку культурно-пропагандистську роботу серед українського населення, а паралельно брав активну участь у підпільній роботі ОУН. Наприкінці червня – липня 1941 р. був організатором української влади у Вигодському районі. З 1943 р. зумів належно організував вишкіл військових кадрів для УНС і УПА, зокрема в старшинській школі “Олені”. Протягом 1944 – 1946 рр. брав активну участь у формуванні сотень УПА на Калущині й діяльності штабу

ВО УПА № 4 “Говерля”. В останні роки життя утримував важливий пункт зв’язку Проводу ОУН в Україні, на базі якого в 1950 – 1951 рр. перебували закордонні кур’єри. Крім того, залишив після себе публіцистично-мемуарний доробок – книжку “Українська партизанка”, спогади “Промінь волі” й “Відтинок «Магура»”. При цьому не слід забувати, що за цю діяльність С. Фрасуляка постійно переслідували: спочатку польська, потім угорська, німецька й радянська влада.

Заслуги С. Фрасуляка відзначив Головний командир УПА В. Кук, який наказом № 5/52 від 14 жовтня 1952 р. посмертно надав йому військове звання полковника УПА²⁰.

ПРИМІТКИ

- 1 Мак Б. Василь Сидор і справа його життя. – Тернопіль, 1996.
- 2 Воробець М. Життям освячена свобода// Нескорена Долинщина: Літопис визвольних змагань. – Івано-Франківськ, 2002.
- 3 Содоль П. Українська Повстанча Армія: Довідник перший. – Нью-Йорк, 1994.
- 4 Ярич І. 1000-ліття в обличчях: Долина, Болехів, околиці. – Долина, 2003.
- 5 Забілій Р. Полковник УПА Степан Фрасуляк – “Хмель”//Український визвольний рух. – Львів, 2005. – № 5. – С. 192 – 202.
- 6 ДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 56. – Арк. 33, 34.
- 7 Там само. – Т. 77. – Арк. 332.
- 8 Там само. – Т. 66. – Арк. 292, 293; Ф. 11. – Спр. С-9112. – Т. 8. – Арк. 137 – 143.
- 9 Там само. – Спр. С-9112. – Т. 9. – Арк. 154 – 155.
- 10 Там само. – Арк. 193 – 200.
- 11 Там само. – Арк. 90, 91.
- 12 Там само. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 66. – Арк. 353 – 355.
- 13 Там само. – Ф. 11. – Спр. С-9112. – Т. 9. – Арк. 200 – 203.
- 14 Там само. – Арк. 273 – 277.
- 15 Там само. – Арк. 277.
- 16 Там само. – Т. 8. – Арк. 143.
- 17 Там само. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 77. – Арк. 333.
- 18 Там само. – Ф. 11. – Спр. С-9112. – Т. 8. – Арк. 143.
- 19 Там само. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 77. – Арк. 368, 369.
- 20 Там само. – Спр. 376. – Т. 60. – Арк. 289.